

تحلیل محتوای مثنوی معنوی بر اساس ساحت‌های ششگانه تربیتی

سینا ترکاشوند*

فاطمه سادات هاشمی**

رضوان ورمزیاری***

خیراله کوه آرا****

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای مثنوی معنوی مولانا بر اساس ساحت‌های ششگانه تربیتی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و به روش تحلیل محتوای کیفی و مفهومی صورت پذیرفته است. بدین منظور، ابتدا مولفه‌های سند تحول بنیادین در هر یک از ساحت‌های تربیتی تبیین شده است؛ بدین صورت که برای ساحت تربیت اعتقادی، عبادی 41 مؤلفه، برای ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی 17 مؤلفه، برای ساحت تربیت زیستی و بدنی 4 مؤلفه، برای ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری 10 مؤلفه، برای ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای 5 مؤلفه، برای ساحت تربیت علمی و فناوری 6 مؤلفه تبیین شد و سپس مثنوی معنوی مولانا بر اساس این مولفه‌ها تحلیل شد. یافته‌ها نشان داد که ارتباط زیادی بین ساحت‌های تربیتی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و مثنوی معنوی مولانا، به عنوان یکی از ارزشمندترین متون اسلامی-عرفانی، وجود دارد و شش دفتر مثنوی معنوی سرشار از مباحثی است که نگاه همه‌جانبه‌ای به انسان عرضه می‌کند و

sina.torkashvand@yahoo.com

hashemi.f.s@gmail.com

varmazeyari-rezvan2010@yahoo.com

kheyralah.koohara@yahoo.com

*استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه خوارزمی تهران

**دانشجوی کارشناسی دانشگاه خوارزمی تهران

***دانشجوی کارشناسی دانشگاه خوارزمی تهران

****مدرس دانشگاه آزاد اسلامی بندرعباس

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۶/۰۶

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۳/۲۰

تربیت همه‌جانبه را شامل می‌شود و هیچ جنبه‌ای از وجود انسانی را فروگذار نکرده است؛ پس منبعی این چنین ارزشمند باید در بطن فرایند تعلیم و تربیت و بالاخص اسناد بنیادی نظام تعلیم و تربیت که زمینه‌ساز تحولی عظیم در کل جامعه است، گنجانده شود و از رهنمودهای آن برای پرثمر نمودن تحولات آموزشی بهره برده شود.

کلید واژه‌ها: مثنوی معنوی - سند تحول بنیادین آموزش و پرورش - ساحت‌های تربیت.

مقدمه

تربیت انسان و چگونگی دستیابی او به کمال، از دیرباز، مورد علاقه‌ی هر اندیشمند و نظریه‌پرداز بوده است (هاشمی اردکانی، 1388، ص 162). تربیت از نظر لغوی، به معنای پروردن، پروراندن، پرورش دادن، ادب و اخلاق به کسی یاد دادن (عمید، 1362، ص 311) همچنین، به معنای پروراندن و پرورش دادن و بارآوردن می‌باشد (مطهری، 1366). اما در اصطلاح، تعاریف زیادی از تربیت ارائه شده است که برخی از مهمترین آن‌ها از این قرار است:

شهید مطهری، تربیت را پرورش دادن و به فعلیت رساندن استعدادها و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آن‌ها می‌داند، تا از اینراه، متری به حد بالای کمال (شایسته‌ی خود) برسد (مطهری، 1371، ص 90). تربیت عبارت از هر عمل یا فعالیتی است که دارای اثر سازنده بر روی جسم، روح، شخصیت، و یا شایستگی مادی و معنوی فرد باشد (نیکزاد، 1375، ص 11). این تعاریف در عین تعدد، در این امر توافق دارند که تربیت، مجموعه تدابیر و روشهایی است که برای به فعلیت درآوردن ابعاد گوناگون انسان به کار گرفته می‌شود (شعاری نژاد، 1376؛ شریعتمداری، 1386). متناظر با تعریفی که در متن مصوب سند فلسفه تربیت آمده است، تربیت عبارتست از «فرایندی تعاملی زمینه‌ساز تکوین و تعالی پیوسته هویت متریان، به صورتی یک پارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی، به منظور هدایت ایشان در مسیر آماده شدن جهت تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه ابعاد» (مبانی نظری سند تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی، 1390، ص 129). با توجه به این تعریف، دستیابی به حیات طیبه نیازمند تدبیر عالمانه جهت کسب شایستگی‌ها در ساحت‌های مختلف تربیتی مبتنی بر نظام معیار می‌باشد.

با توجه به ابعاد مختلف وجود انسان، تربیت در ساحت‌های گوناگونی قابل تعریف است. در منابع مختلف، ساحت‌های متفاوت و مشترکی برای تربیت آدمی مطرح شده است که در این بین، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به عنوان یک منبع مادر، برای ارجاع مناسب‌تر است؛ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در صدد است تا با استفاده از متون عرفانی - اسلامی، در افق سال ۱۴۰۴ تعلیم و تربیت اسلامی را که برخاسته از دیدگاه صاحب‌نظران و عارفان اسلامی است، تحقق بخشد. در چشمانداز سند تحول بنیادین، تربیت دینی و مذهبی از اهمیت بالایی برخوردار است زیرا با بررسی مبانی مورد نظر در این زمینه، اقدام به معرفی ساحت‌های تربیتی ششگانه‌های نموده است که عبارتند از:

۱) ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی - ۲) ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی - ۳) ساحت تربیت زیستی و بدنی - ۴) ساحت تربیت زیبایی شناختی و هنری - ۵) ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای - ۶) ساحت تربیت علمی و فناوری (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰). با توجه به این نکته که فلسفه و ارزش‌های حاکم بر جامعه‌ی ما از دین مبین اسلام نشأت می‌گیرد، لذا استفاده از متون غنی دینی و عرفانی در فرایند تعلیم و تربیت کشور لازم خواهد بود.

یکی از اصلیت‌ترین متون غنی اسلامی - عرفانی، کتاب مثنوی معنوی مولانا جلال‌الدین رومی بلخی است. زمانی (۱۳۹۱) در دیباچه کتاب مثنوی می‌گوید: دنیایی که وصف آن در مثنوی آمده است دنیای روح است. دنیایی است که در آن همه چیز حیات دارد. همه چیز سمیع و بصیرست، هم هیاهوی خاموش ابر و نسیم را در آن می‌توان شنید و هم صدای نَفَس گل و گیاه را در آن می‌توان احساس کرد. در این دنیا همه چیز گنگ و خاموش نیست. همه چیز با هر کس که جانش رازآشناست حرف می‌زند. نی، از درد دل شکوه سر می‌کند، آب با آلودگان سخن می‌گوید، آتش، جهود بیدادگر را سرزنش می‌کند، کوه قاف با ذوالقرنین از اسرار عظمت حکایت می‌کند، پشه از باد شکایت دارد و استر با اشتر گفت و شنود می‌کند. شکاف خانه با صاحب خانه حرف می‌زند و ستون از دوری پیغمبر به ناله در می‌آید. طوطی، کار پاکان را از خود قیاس می‌گیرد و مانند همه منطقیان که فریفته قیاس می‌شوند به خطا می‌رود، شغال در خم رنگ می‌رود و دعوی طاووسی می‌کند اما هنگام امتحان از این دعوی ناصواب خجل می‌شود و خوار و بی رونق از پیش

چشم خواننده می‌گریزد. باز، در میان جعدان و آهو، در اصطیل خران از نشستن بر بازوی شاه و دویدن در دشت فراخ یاد میکنند و اندوه و نارضایی عارف صاحب‌دلی را که در میان جهال ماده پرست گرفتار شده است تجسم می‌دهند.

قصه‌های مثنوی از هر دستی هست. بعضی داستان صرف است که شاعر از زبان عوام یا از کتاب‌ها گرفته است و در آن جهت تبیین مقاصد مولانا در آغاز مثنوی به طرح مباحث معرفت‌شناسی روح در عرفان می‌پردازد: بحث جدایی از عالم اعیان و عالم لاهوت و میل و اشتیاق بازگشت به مبدا اعلی، که بحث هبوط روح، ارتباط با نفس و میل به بازگشت است را مطرح می‌کند:

بشنو از نی چون حکایت می‌کند   از جدایی‌ها شکایت می‌کند
کز نیستان تا مرا ببریده‌اند   از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق   تا بگویم شرح درد اشتیاق
هر کسی کو دور ماند از اصل خویش   باز جوید روزگار وصل خویش
(مثنوی معنوی، دفتر اول، ابیات 4-1).

بر همین اساس می‌توان گفت کتاب مثنوی معنوی، کتابی تعلیمی است که سرشار از آموزه‌های اخلاقی و تربیتی است.

با توجه به اهمیت نکات عرفانی مثنوی معنوی، این کتاب آموزه‌های ارزشمندی برای نظام تعلیم و تربیت دارد و به هموار کردن راه رسیدن به حیات طیبه و دستیابی به سعادت و قرب الی الله (به عنوان یکی از اهداف اصلی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش) کمک می‌کند؛ لذا تحلیل ساحت‌های تربیتی بر مبنای این کتاب برای غنیت‌ر ساختن فرایند تعلیم و تربیت، ضروری به نظر می‌آید. از آنجا که سند تحول بنیادین، جزء اسناد مادر در آموزش و پرورش است و از طرف دیگر در صدد است که با متون دینی جامعه اسلامی ایران انطباق داشته باشد، در این پژوهش سعی شده است برای تکمله‌بخشی به زاویه تعلیم و تربیت اسلامی در این سند، به تحلیل ساحت‌های تربیتی آن بر مبنای مثنوی معنوی مولانا پرداخته شود.

پیشینه پژوهش

درباره موضوع پژوهش حاضر، پژوهش مستقیمی صورت نپذیرفته است اما در زمینه سند تحول بنیادین یا تحلیل ساحت‌ها در دیگر کتب عرفانی، پژوهش‌هایی صورت گرفته است که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌گردد:

ناصری تازه شهری و همکاران (1395) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای منطق‌الطیر بر اساس ساحت‌های ششگانه تربیتی» به تحلیل محتوای منطق‌الطیر عطار بر اساس ساحت‌های ششگانه تربیتی پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش آنان بیانگر آن است که برای ساحت تربیت اعتقادی، عبادی 43 مؤلفه، برای ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی 15 مؤلفه، برای ساحت تربیت زیستی و بدنی 4 مؤلفه، برای ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری 7 مؤلفه، برای ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای 7 مؤلفه، برای ساحت تربیت علمی و فناوری 6 مؤلفه تبیین شد و سپس منطق‌الطیر عطار بر اساس این مؤلفه‌ها تحلیل شد. یافته‌های پژوهش آنان نشان داد که ارتباط زیادی بین ساحت‌های تربیتی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و منطق‌الطیر عطار، به عنوان یکی از ارزشمندترین متون اسلامی-عرفانی، وجود دارد و کتاب منطق‌الطیر سرشار از مباحثی است که نگاه همه‌جانبه‌ای به انسان عرضه می‌کند و تربیت همه‌جانبه را شامل می‌شود و هیچ جنبه‌های از وجود انسانی را فروگذار نکرده است.

ترکاشوند (1392) در پژوهشی با عنوان «نقد و بررسی مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» به بررسی مبانی هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی و انسان‌شناسی سند تحول پرداخته است. این پژوهش با نگاهی نقادانه به مبانی نظری سند تحول، در صدد ارائه تبیین صحیحی درباره دسترسی به اهداف سند تحول بنیادین است و از جمله نقدهای آن می‌توان به مشخص‌شدن هویت جهانی برای کودک و توجه بیش از حد به موضوعات معنوی و غفلت از عمل و تجربه‌گرایی اشاره کرد.

روش‌شناسی

روش پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کیفی و مفهومی بوده است که طی آن، متن کامل سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و همچنین شش دفتر مثنوی معنوی تحلیل و بررسی شده است. به اینصورت که از فرم واریسی باز و بدون پیش‌سازمان یافتگی برای تحلیل مثنوی معنوی بر مبنای ساحت‌های ششگانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش استفاده شد. فرایند طراحی و تهیه ابزار بدین صورت بوده است که ابتدا ساحت‌های ششگانه تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مورد تحلیل قرار گرفته و مولفه‌های هر ساحت تربیتی تبیین گردید و با توجه به مولفه‌های تبیین شده هر یک از حکایات و تمثیل‌های مثنوی معنوی مولانا بررسی شد و سپس مولفه‌های هر یک از ساحت‌های تربیتی برای هر یک از حکایات و تمثیل‌های کتاب مثنوی معنوی تفکیک شده‌اند. در این فرم، چند مکان برای ثبت ساحت‌های ششگانه سند تحول بنیادین و مولفه‌های هر ساحت و همچنین نشانی ابیات تبیین شده در مثنوی معنوی تعبیه شد. واحد تحلیل محتوا، مجموعه حکایات و تمثیل‌های مربوط به شش دفتر مثنوی معنوی و حکایت‌های آموزنده در مثنوی معنوی بود. رویایی صوری و محتوایی فرم فهرست واریسی، به وسیله متخصصان ادبیات فارسی و علوم تربیتی به دست آمده و به منظور پایایی آن، فرم نهایی تهیه و به طور همزمان و جداگانه دو گروه سه نفره متخصص تحلیل‌گر محتوا قرار داده شد که به صورت مجزا چند حکایت و تمثیل از کتاب مثنوی معنوی را تحلیل کنند. ضریب همبستگی داده‌های حاصل از تحلیل‌های انجام شده، همزمان توسط افراد مختلف محاسبه شد که نتایج به دست آمده شامل ضریب همبستگی 88٪ بوده است. پس از مشاهده حکایات و تمثیل‌های مرتبط با ساحت‌های تربیتی، موارد فوق به تفکیک و با توجه به مکان‌های تعبیه شده در ابزار پژوهش درج شد. روش تحلیل داده‌ها نیز به این صورت بوده است که داده‌ها به تفکیک در زمینه‌های مذکور طبقه‌بندی شده، در جداول مرتبط منعکس شده است.

یافته‌های پژوهش

ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی

ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است، ناظر به رشد و تقویت مرتبه‌ی قابل قبولی از جنبه‌ی دینی و اخلاقی حیات طیبه در وجود متریان و شامل همهی تدابیر و اقداماتی است که جهت پرورش ایمان و التزام آگاهانه و اختیاری متریان نسبت به مجموعه‌های از باورها، ارزش‌ها، اعمال و صفات اعتقادی عبادی و اخلاقی و در راستای تکوین و تعالی هویت دینی و اخلاقی ایشان صورت می‌پذیرد. لذا قلمرو ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی، ناظر به خودشناسی و معرفت نسبت به خداوند متعال، معاد، نبوت و پذیرش ولایت رهبران دینی پیامبر (ص) و ائمه‌ی معصومین (ع) و پیروی از ایشان است (همان). به عنوان نمونه:

مولانا پیرامون اخلاق در دفتر اول می‌گوید:

از خدا جویم توفیق ادب بی‌ادب محروم ماند از لطف رب
بی‌ادب تن‌هانه خود را داشت بد بلکه آتش در همه آفاق زد
(مثنوی، دفتر اول، ب 77-78)

مولانا در بیوفایی دنیا و عدم دلستگی به آن می‌گوید:

این جهان و اهل او بی‌حاصلاند هر دو اندر بیوفایی یکدلانند
زاده دنیا چو دنیا بیوفاست گرچه رو آرد به تو، آن رو قفاست
(مثنوی معنوی، دفتر چهارم، ابیات 1650-1651، ص 869)

در جایی دیگر در بیان توبه می‌فرماید:

هین مکن، زین پس فراگیر احتراز که ز بخشایش در توبه‌ست باز
توبه را از جانب مغرب دری باز باشد تا قیامت بروری
تاز مغرب برزند سر آفتاب باز باشد آن در، از وی رو متاب
هست جنت را ز رحمت هشت در یک در توبه‌ست ز آن هشت ای پسر
(دفتر چهارم، ابیات 2504-2507)

یافته‌های تحلیلی این ساحت تربیتی در جدول ذیل مشاهده می‌شود. تذکر این نکته لازم است که در تمام جدول‌ها برای اختصار، تن‌ها به ذکر حکایت، شماره صفحه و شماره ابیات اکتفا شده است و مولفه‌ها نیز بر اساس پژوهش ناصری ناصری تازه، ترکاشوند و محمدی پویا (1395) در مقاله «تحلیل محتوای منطق الطیر بر اساس ساحت‌های شش‌گانه تربیتی» آورده شده است.

جدول 1- مولفه‌ها و مصادیق ساحت تربیتی اعتقادی، اخلاقی، عبادی در مثنوی معنوی

ساحت اعتقادی، عبادی، اخلاقی	
مصادیق	مولفه‌ها
ابیات (دفتر اول، ب 77 - 78)؛ مثنوی، دفتر اول، ب 91-92) ابیات (224 تا 248، دفتر اول، ص 16)؛	دین داری و اخلاق
ابیات (908 تا 931، دفتر پنجم، ص 1059)	حفظ کرامت و عزت نفس
ابیات (1114 تا 1156، دفتر اول، ص 72)؛ ابیات (1491 تا 1497، دفتر چهارم، ص 859)؛ ابیات (1945 تا 19669، دفتر چهارم، ص 888-887)؛ ابیات (2288 تا 2301، دفتر چهارم، ص 908)؛ ابیات (459 تا 463، دفتر پنجم، ص 1032)؛ ابیات (475 تا 486، دفتر ششم، ص 1299)	عقلانیت محوری
ابیات (354 تا 388، دفتر چهارم، ص 791)؛	کسب بصیرت دینی
ابیات (448 تا 459، دفتر دوم ص 289)؛ ابیات (1975 تا 1986، دفتر سوم، ص 601)؛ ابیات (35 تا 54، دفتر اول، ص 5)؛ ابیات (876 تا 906، دفتر اول، ص 56)؛	تعالی ارزشهای دینی
ابیات (1822 تا 1832، دفتر اول، ص 117)؛	پرهیز از ایمان گروی صرف
ابیات (719 تا 726، دفتر چهارم، ص 813)؛ ابیات (782 تا 812، دفتر چهارم، ص 817)؛	پرهیز از تکفیر و تفسیق
ابیات (3924 تا 4160، دفتر سوم، ص 715)؛ ابیات (1435 تا	ارزشهای عام انسانی

1453، دفتر اول، ص 93؛ اییات (1595 تا 1610، دفتر اول، ص 104)؛ اییات (168 تا 182، دفتر پنجم، ص 1014)؛	
اییات (1926 تا 1963، دفتر سوم، ص 598)؛	حرکت از الزام بیرونی به الزام درونی
اییات (2578 تا 2585، دفتر چهارم، ص 926)؛ اییات (1974 تا 1982، دفتر پنجم، ص 1124)	رعایت اعتدال
اییات (1565 تا 1604، دفتر دوم، ص 354)؛ اییات (588 تا 616، دفتر دوم، ص 298)؛ اییات (2127 تا 2134، دفتر دوم، ص 388)؛	رفع و دفع رذایل
اییات (539 تا 563، دفتر چهارم، ص 804-802)؛ اییات (1534 تا 1562، دفتر چهارم، ص 863-862)؛ اییات (2189 تا 2202، دفتر چهارم، ص 901)؛ اییات (2486 تا 2515، دفتر ششم، ص 1423)	مستدل در انتخاب
اییات (1242 تا 1270، دفتر اول، ص 80)؛ اییات (113 تا 115، دفتر چهارم، ص 776)؛	گسترده‌گی فکر (ذهن باز)
اییات (685 تا 702، دفتر اول، ص 45)؛ اییات (3732 تا 3855، دفتر اول، ص 242)؛ اییات (389 تا 406، دفتر چهارم، ص 793)؛	خدایم‌محوری (اطاعت از خدا)
اییات (2834 تا 2919، دفتر دوم، ص 430)؛	خودشناسی
اییات (187 تا 223، دفتر اول، ص 14)؛ اییات (1452 تا 1511، دفتر سوم، ص 571)؛ اییات (1305 تا 1346، دفتر اول، ص 84)؛ اییات (727 تا 745، دفتر چهارم، ص 814)؛ اییات (1089 تا 1092، دفتر پنجم، ص 1070)؛	عدالت محوری

<p>اییات (1466 تا 1564، دفتر دوم، ص 349)؛ اییات (1959 تا 2020، دفتر اول، ص 127)؛ اییات (690 تا 718، دفتر چهارم، ص 813-812)؛ اییات (2222 تا 2224، دفتر چهارم، ص 904)،</p>	<p>توجه کردن به ارزش‌های الهی به جای ارزش‌های غیر الهی</p>
<p>اییات (1837 تا 1843، دفتر سوم، ص 593)؛ اییات (860 تا 903، دفتر چهارم، ص 822 تا 825)؛ اییات (915 تا 924، دفتر ششم، ص 1326)؛</p>	<p>اقدام به عمل برای خدا</p>
<p>اییات (602 تا 649، دفتر اول، ص 40)؛ اییات (120 تا 157، دفتر چهارم، ص 775)، اییات (3260 تا 3271، دفتر چهارم، ص 967)؛</p>	<p>ناظر دانستن خداوند در مهمی احوال</p>
<p>اییات (916 تا 1041، دفتر چهارم، ص 833-826)؛ اییات (1105 تا 1110، دفتر پنجم، ص 1071)؛ اییات (2426 تا 2427، دفتر پنجم، ص 1152)؛</p>	<p>توکل بر خدا</p>
<p>اییات (81 تا 90، دفتر چهارم، ص 774)؛ اییات (690 تا 718، دفتر چهارم، ص 813-812)؛ اییات (2214 تا 2221، دفتر چهارم، ص 903)؛ اییات (3495 تا 3500، دفتر چهارم، ص 981)؛ اییات (305 تا 316، دفتر پنجم، ص 1022-1023)؛ اییات (780 تا 793، دفتر پنجم، ص 1051)؛ اییات (1197 تا 1215، دفتر پنجم، ص 1077)</p>	<p>دعا و استعانت از خدا</p>
<p>اییات (4882 تا 4810، دفتر سوم، ص 764)؛ اییات (703 تا 733، دفتر اول، ص 46)؛ اییات (1642 تا 1670، دفتر چهارم، ص 869)؛</p>	<p>امیدواری به رحمت خدا</p>
<p>اییات (746 تا 775، دفتر اول، ص 48)؛ اییات (1365 تا 1373، دفتر چهارم، ص 852)؛ اییات (1689 تا 1690، دفتر</p>	<p>اعتقاد به روز رستاخیز</p>

چهارم، ص ۸۷۱؛ ایات (۱۷۷۲ تا ۱۷۸۶، دفتر پنجم، ص ۱۱۱۲)؛ ایات (۲۲۱۱ تا ۲۲۱۹، دفتر پنجم، ص ۱۱۳۹)؛	
ایات (۱۶۸۲ تا ۱۶۸۸، دفتر چهارم، ص ۸۷۱)؛ ایات (۱۷۶۰ تا ۱۷۶۴، دفتر پنجم، ص ۱۱۱۱)؛ ایات (۱۷۸۷ تا ۱۷۹۰، دفتر پنجم، ص ۱۱۱۳)؛	یادآوری مرگ
ایات (۳۷۰۲ تا ۳۷۶۹، دفتر سوم، ص ۷۰۲)؛ ایات (۱۰۶۲ تا ۱۰۸۸، دفتر اول، ص ۶۹)؛ ایات (۶۰۵ تا ۶۲۵، دفتر چهارم، ص ۸۰۷)؛ ایات (۱۰۴۶ تا ۱۱۱۳، دفتر چهارم، ص ۸۳۳-۸۳۶)؛ ایات (۱۵۹۳ تا ۱۶۴۱، دفتر چهارم، ایات ۸۶۵-۸۶۸)؛ ایات (۱۶۵۰ تا ۱۶۷۰، دفتر چهارم، ص ۸۶۹)؛ ایات (۸۳۳ تا ۸۴۱، دفتر پنجم، ص ۱۰۵۴)؛ ایات (۱۷۴۳ تا ۱۷۵۹، دفتر پنجم، ص ۱۱۱۱)؛	پرهیز از دلپستگی به دنیا
ایات (۲۴۷۰ تا ۲۴۸۷، دفتر چهارم، ص ۹۱۹)؛	پرهیز از آرزوی دراز
ایات (۲۰۲۱ تا ۲۱۶۰، دفتر اول، ص ۱۳۱)؛ ایات (۱۱۹۰ تا ۱۲۰۰، دفتر چهارم، ص ۸۴۱-۸۴۲)؛	اکتفا به حد ضرورت از دنیا
ایات (۳۱۳۲ تا ۳۱۶۴، دفتر سوم، ص ۶۶۸)؛ ایات (۳۲۵۷ تا ۳۳۰۴، دفتر سوم، ص ۶۷۵)؛ ایات (۲۲۴۶ تا ۲۲۶۶، دفتر چهارم، ص ۹۰۶)؛	عبرت از درگذشتگان
ایات (۲۱۶ تا ۲۲۰، دفتر دوم، ص ۷۸۲)؛	محوریت دین در مهمی امور زندگانی
ایات (۲۹۹۱ تا ۳۰۲۲، دفتر اول، ص ۱۹۵)؛ ایات (۲۳۹ تا ۲۴۳، دفتر چهارم، ص ۷۸۴)؛	تقوا
ایات (۹۷۷ تا ۱۰۶۷، دفتر سوم، ص ۵۴۴)؛ ایات (۵۷۲ تا ۵۸۴، دفتر اول، ص ۳۸)؛ ایات (۷۶ تا ۷۸۹، دفتر اول، ص	جهاد با نفس

<p>50؛ ایات (1347 تا 1364، دفتر اول، ص 87)؛ ایات (1381 تا 1397، دفتر اول، ص 90)؛ ایات (1365 تا 1402، دفتر پنجم، ص 1088 تا 1089)؛</p>	
<p>ایات (3155 تا 3160، دفتر چهارم، ص 960)؛ ایات (183 تا 199، دفتر پنجم، ص 1015)؛</p>	انجام واجبات
<p>ایات (1637-1722، دفتر دوم، ص 358)؛ ایات (3036 تا 3054، دفتر دوم ص 441)؛ ایات (721 تا 789، دفتر سوم، ص 533)؛ ایات (1964 تا 1974، دفتر سوم، ص 600)؛ ایات (2845 تا 2943، دفتر اول، ص 186)؛ ایات (3167 تا 3227، دفتر اول، ص 207)؛ ایات (2563 تا 2577، دفتر چهارم، ص 925)؛</p>	پرهیز از عجب و خودپسندی
<p>ایات (819 تا 821، دفتر اول، ص 53)؛ ایات (2253 تا 2845، دفتر اول، ص 147)؛ ایات (3023 تا 3065، ص 197)؛ ایات (1180 تا 1183، دفتر پنجم، ص 1076)؛</p>	پرهیز از ستم
<p>ایات (3240 تا 3256، دفتر سوم، ص 674)؛ ایات (94 تا 101، دفتر اول، ص 9)؛ ایات (2253 تا 2845، دفتر اول، ص 147)؛ ایات (1788 تا 1796، دفتر ششم، ص 1379)؛ ایات (3432 تا 2437، دفتر ششم، ص 1481)؛</p>	صبر و تحمل در راه حق
<p>ایات (158 تا 215، دفتر چهارم، ص 779-782)؛ ایات (2504 تا 2509، دفتر چهارم، ص 921)؛ ایات (3301 تا 3305، دفتر چهارم، ص 969)؛ ایات (118 تا 133، دفتر پنجم، ص 1011)؛ ایات (2256 تا 2265، دفتر پنجم، ص 1142)؛</p>	توبه
<p>ایات (2659 تا 2670، دفتر سوم، ص 641)؛ ایات (861 تا</p>	تسلیم بودن در برابر قضاء و قدر

الهی	875، دفتر اول، ص 55؛ اییات (915 تا 962، دفتر اول، ص 59)؛ اییات (963 تا 998، دفتر اول، ص 62 و 63)؛ اییات (1229 تا 1241، دفتر اول، ص 79)؛
خاشع بودن	اییات (3449 تا 3490، دفتر دوم، ص 465)؛
تواضع	اییات (1995 تا 2011، دفتر دوم، ص 380)؛ اییات (118 تا 133، دفتر پنجم، ص 1011)؛
امر به معروف و نهی از منکر	اییات (1857 تا 1885، دفتر اول، ص 120)؛ اییات (605 تا 625، دفتر چهارم، ص 807)؛ اییات (2164 تا 2188، دفتر چهارم، ص 900)
یادآوری و شکرگزاری نعمت‌ها	اییات (282 تا 297، دفتر سوم، ص 506)؛

ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی

ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی ناظر به کسب شایستگی‌هایی است که متریان را قادر می‌سازد تا شهروندانی فعال و آگاه باشند و در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی مشارکت کنند. امروزه مشارکت در زمینه‌های گوناگون اجتماعی و سیاسی از ملاک‌های توسعه، پیشرفت و کارآمدی یک نظام به حساب می‌آید. هر اندازه مردم در تصمیم‌سازی‌ها و به عهده گرفتن مسئولیت‌ها سهم بیشتری داشته باشند، توسعه، پیشرفت و کارآمدی بیشتر خواهد بود (آلموند و وربا (Almond & Verba)، 1963، ص 34). مولانا که توجه خاصی به جنبه اجتماعی تربیت داشته، در اییات مثنوی معنوی به وضوح بدان اشاره کرده است؛ به عنوان نمونه، مولانا در پرهیز از مشورت با بدان می‌گوید:

مشورت می‌کرد شخصی با کسی	کز تردد و ارهد وز محبسی
گفت: ای خوشنام، غیر من بجو	ماجرای مشورت با او بگو
من عدوم مرتورا، با من مبیچ	نبود از رای عدو پیروز هیچ
رو کسی جو که تو را او هست دوست	دوست بهر دوست لاشک خیرجوست

(دفتر چهارم، ابیات 1970 تا 1973، ص 889).

در مورد رسیدگی به حال محرومان می‌گوید:

گفت پیغامبر که رحم آرید بر جان من کان غنیاً فافتقر
والذی کان عزیزاً فاحتقر او صفیاً عالمأ بین المضر
(دفتر پنجم، ابیات 823-825 ص 1054).

یافته‌های تحلیلی این ساحت تربیتی در جدول ذیل مشاهده می‌شود.

جدول 2- مؤلفه‌ها و مصادیق ساحت تربیتی اجتماعی و سیاسی در مثنوی معنوی

ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی	
مصادیق	مؤلفه‌ها
ابیات (3604 تا 3619، دفتر سوم، 696)؛ ابیات (703 تا 733، دفتر اول، ص 46)؛ ابیات (66 تا 75، دفتر پنجم ص 1008)؛	ارتباط با دیگران
ابیات (3272 تا 3278، دفتر چهارم، ص 967)؛	ارتباط با خانواده
ابیات (1563 تا 1578، دفتر چهارم، ص 864)؛ ابیات (2094 تا 2108، دفتر پنجم، ص 1132)؛	اخلاق شهروندی
ابیات (819 تا 821، دفتر اول، ص 53)؛	اخلاق اجتماعی
ابیات (120 تا 157، دفتر چهارم، ص 778)؛ ابیات (66 تا 75، دفتر پنجم ص 1008)؛	هنجارهای اجتماعی
ابیات (1881 تا 1934، ص 373)؛ ابیات (249 تا 327، دفتر اول، ص 18)؛ ابیات (75 تا 96، فصل پنجم، ص 1009)؛ ابیات (2163 تا 2204، دفتر پنجم، ص 1136-1137)؛	آیین نامههای اخلاقی

ایبات (1844 تا 1856، دفتر سوم، ص 594)؛ ایبات (443 تا 451، دفتر اول، ص 30)؛ ایبات (2164 تا 2188، دفتر چهارم، ص 900)؛ ایبات (2510 تا 2540، دفتر چهارم، ص 922 تا 923).	فضیلت مداری
ایبات (1563 تا 1578، دفتر چهارم، ص 864)؛ ایبات (1119 تا 1148، دفتر پنجم، صص 1072 تا 1073).	تأکید بر حقوق متقابل مردم و حاکمان
ایبات (507 تا 527، دفتر اول، ص 34)؛ ایبات (1048 تا 1051، دفتر اول، ص 68)؛ ایبات (3718 تا 3731، دفتر اول، ص 241)؛ ایبات (1970 تا 1992، دفتر چهارم، ص 889)	مشارکت مردم در تعیین سرنوشت
ایبات (3519 تا 3538، دفتر دوم، ص 469)؛ ایبات (172 تا 235، دفتر سوم، ص 500)؛	حق برخورداری از احترام و محبت
ایبات (1052 تا 1061، دفتر اول، ص 68)؛ ایبات (3667 تا 3678، دفتر اول، ص 238)؛ ایبات (97 تا 105، دفتر پنجم، ص 1010)؛	حفظ اسرار دیگران
ایبات (1616 تا 1706، دفتر سوم، ص 581)؛	وفای به عهد
ایبات (488 تا 521، دفتر چهارم، ص 801-799)؛ ایبات (1157 تا 1166، دفتر چهارم، ص 840)؛	نظارت و پاسخگویی
ایبات (1209 تا 1228، دفتر اول، ص 78)؛ ایبات (2253 تا 2845، دفتر اول، ص 147)؛ ایبات (823 تا 832، دفتر پنجم، ص 1054)؛ ایبات (1119 تا 1148، دفتر پنجم، صص 1072 تا 1073).	رسیدگی و نظارت بر زندگی محرومین
ایبات (3312 تا 3348، دفتر دوم، ص 457)؛ ایبات (4475 تا 4562، دفتر سوم، ص 750)؛ ایبات (615 تا 625، دفتر	اصلاح شرایط

چهارم، ص 807؛ ابیات (2109 تا 2133، دفتر پنجم، ص 1133). ابیات (10 تا 26، دفتر ششم، ص 1270)؛ ابیات (2847 تا 2950، دفتر ششم، ص 1445 تا 1450).	
ابیات (1935 تا 1994، دفتر دوم، ص 377)؛ ابیات (2010 تا 2037، دفتر دوم، ص 381)؛ ابیات (1970 تا 1992، دفتر چهارم، ص 889)، ابیات (2662 تا 2846، دفتر ششم، ص 1433 تا 1444)؛	پرهیز از مصاحبت با بدان
ابیات (142 تا 156، دفتر دوم، ص 271)؛ ابیات (2016 تا 2126، دفتر دوم، ص 382)؛ ابیات (3132 تا 3164، دفتر سوم، ص 668)؛	توصیه به همنشینی با نیکان

ساحت تربیت زیستی و بدنی

ساحت تربیت زیستی و بدنی بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به حفظ و ارتقای سلامت و رعایت بهداشت جسمی و روانی متریبان در قبال خود و دیگران، تقویت قوای جسمی و روانی، مبارزه با عوامل ضعف و بیماری، حفاظت از محیط زیست و احترام به طبیعت است (سند تحول بنیادین، 1390، ص 305). در مثنوی معنوی نیز تاکید فراوانی بر آرایش ظاهر و حفظ بهداشت زیستی شده است که نمونه‌هایی از آن عبارتند از:

آب چون بیگار کرد و شد نجس   تا چنان شد کآب رارد کرد حس
حق ببردش باز در بحر صواب   تا بشستش از کرم آن آب آب
(دفتر پنجم، ابیات 200-201، ص 1016)

درباره زیبایی ظاهر می‌گوید:

غالب آمد شاه و دادش دختری   از نژاد صالحی، خوش جوهری
در ملاحظت خود نظیر خود نداشت   چهره‌اش تابانتر از خورشید چاشت
حسن دختر این، خصالش آنچنان   کز نکویی می‌نگنجد در بیان

(دفتر چهارم، ابیات 3141-3139، ص 959)

یافته‌های تحلیلی این ساحت تربیتی در جدول ذیل مشاهده می‌شود.

جدول 3- مؤلفه‌ها و مصادیق ساحت تربیتی زیستی و بدنی در مثنوی معنوی

ساحت تربیت زیستی و بدنی	
مؤلفه‌ها	مصادیق
حفظ بهداشت زیستی	ابیات (200 تا 215، دفتر پنجم، ص 1016)؛
آرایش ظاهری	ابیات (1843 تا 1845، دفتر چهارم، ص 881)؛ ابیات (3139 تا 3141، دفتر چهارم، ص 959)؛ ابیات (3182 تا 3183، دفتر چهارم، ص 962)؛
سلامت فردی و اجتماعی	ابیات (1498 تا 1527، دفتر چهارم، ص 859)؛
تعامل مستمر روح و بدن	ابیات (2256 تا 2338، دفتر دوم، ص 396)؛ ابیات (288 تا 301، دفتر پنجم، 1021)؛ ابیات (620 تا 640، دفتر پنجم، ص 1041-1042)؛

ساحت تربیت زیبایی شناختی و هنری

ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به رشد قوه‌ی خیال و پرورش عواطف، احساسات و ذوق زیبایی‌شناختی متریان (توان درک موضوعات و افعال دارای زیبایی مادی یا معنوی توان خلق آثار هنری و قدردانی از آثار و ارزش‌های هنری) (سند تحول بنیادین، 1390، ص 307). در مثنوی معنوی هم به مولفه هنری و زیباشناختی بسیار توجه

شده است. اما هنر به معنی عام در نظر گرفته شده است. به عبارتی نسبت بی واسطه و حضوری انسان با اسمی است که مظهر آن است و این نسبت در تمام مراتب کمال موجود است. از این جاست که سیاست، فداکاری، شجاعت، حکمت، دیانت و تقوی با لفظ هنر و هنرمندی تعبیر شده است، اما عالی‌ترین مرتبه‌ی هنر عام عبارت است از مقامی است که صوفیه به «فنا فی الله» تعبیر کرده اند. مولانا در این باب می‌گوید:

چون غرض آمد، هنر پوشیده شد
همچنان کی خلقِ عام اندر جهان
کین جهان چاهی است بس تاریک و تنگ
هیچ در گوش کسی ز ایشان نرفت
گوش را بندد طمع از استماع
صد حجاب از دل به سوی دیده شد
ز آن جهان ابدال می‌گویندشان
هست بیرون عالمی بی بو و رنگ
کین طمع آمد حجاب ژرف و زفت
چشم را بندد غرض از اطلاع
(دفتر دوم، ابیات 63-68)

مولانا در این ابیات معتقد است هرگاه انسان درگیر اغراض نفسانی باشد از مشاهده هنر و هنرمند محروم می‌شود

به عنوان نمونه در مورد ارزش‌مداری می‌گوید:

قهقهه زد آن جهود سنگ دل
گفت صدیقش که «این خنده چه بود؟»
گفت: «اگر جدت نبودی و غرام
من ز استیزه نمی‌جوشیدمی
کاو به نزد من نیرزد نیم دانگ
پس جوابش داد صدیق: ای غبی
کاو به نزد من همی‌ارزد دو گون
از سر افسوس و طنز و غش و غل
در جواب پرسش او خنده فزود
در خریداری این اسود غلام
خود به عشر اینش بفروشدمی
تو گران کردی بهایش را به بانگ
گوهری دادی به جوزی، چون صبی
من به جانش ناظر استم، تو به لون...
(دفتر ششم، ابیات 1061 تا 1066)

یافته‌های تحلیلی این ساحت تربیتی در جدول ذیل مشاهده می‌شود.

جدول 4- مؤلفه‌ها و مصادیق ساحت تربیتی زیباییشناختی و هنری در مثنوی معنوی

تربیت زیبایی‌شناختی و هنری	
مؤلفه‌ها	مصادیق
خیال‌پردازی و عواطف	ایات (113 تا 135، دفتر دوم، ص 269)؛ ایات (1548 تا 1615، دفتر سوم، ص 576)؛ ایات (102 تا 143، دفتر اول، ص 9)؛ ایات (413 تا 442، دفتر اول، ص 28)؛ ایات (320 تا 327، دفتر پنجم، ص 1023)؛
اخلاق اجتماعی	ایات (1491 تا 1497، دفتر چهارم، ص 859)؛ ایات (477 تا 497، دفتر پنجم، ص 1033)؛
آرامش روانی	ایات (641 تا 647، دفتر پنجم، ص 1043)؛ ایات (271 تا 280، دفتر ششم، ص 1286)؛ ایات (697 تا 714، دفتر ششم، ص 1312-1313)؛
زیبایی‌ظاهری	ایات (1005 تا 1033، دفتر اول، ص 65)؛
درک موضوعات ذهنی	ایات (1261 تا 1407، دفتر سوم، ص 544)؛ ایات (2658 تا 2669، دفتر چهارم، ص 931)؛ ایات (619 تا 631، دفتر ششم، ص 1308)؛
تولید هنر	ایات (648 تا 671، دفتر پنجم، ص 1043)؛ ایات (63-68، دفتر دوم، ص)
خلق معنا و کشف معنا	ایات (1524 تا 1540، دفتر سوم، ص 575)؛ ایات (498 تا 505، دفتر پنجم، ص 1034)؛
دریافت احساس و معنا	ایات (3016 تا 3031، دفتر سوم، ص 661)؛ ایات (2020 تا 2038، دفتر پنجم، ص 1127)؛ ایات (697 تا 714، دفتر ششم، ص 1312-1313)؛
سعهی صدر	ایات (1390 تا 1465، دفتر دوم، ص 344)؛ ایات (4161 تا 4204،

دفتر سوم، ص 728؛ ایات (790 تا 818، دفتر اول، ص 51)؛ ایات (1491 تا 1497 ف دفتر چهارم، ص 859)؛	
ایات (846 تا 1134، ص 312)؛ ایات (157 تا 193، ص 272)؛ ایات (2038 تا 2065، ص 382)؛ ایات (536 تا 542، دفتر پنجم، ص 1036)؛ ایات (823 تا 832، دفتر پنجم، ص 1054)؛ ایات (1061 تا 1079، دفتر ششم، ص 1335)؛	ارزشمندی

ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای

ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به یکی از ابعاد مهم زندگی آدمی یعنی بُعد اقتصادی و معیشتی است. این ساحت ناظر به رشد تواناییهای متریان در تدبیر امر معاش و تلاش اقتصادی و حرفه‌ای است (سند تحول بنیادین، 1390، ص 309). در مثنوی معنوی هم به اهمیت جنبه اقتصادی و حرفه‌ای توجه شده است که نمونه‌هایی از آن عبارتند از:

در مورد اقتصاد و معیشت می‌گوید:

شاعری آورد شعری پیش شاه
بر امید خلعت و اکرام و جاه
شاه مکرم بود، فرمودش هزار
از زر سرخ و کرامات و نثار...
ده هزارش داد و خلعت در خورش
خانه شکر و ثنا گشت آن سرش
(دفتر چهارم، ایات 1160-1157، ص 839).

یافته‌های تحلیلی این ساحت تربیتی در جدول ذیل مشاهده می‌شود.

جدول 5- مؤلفه‌ها و مصادیق ساحت تربیتی اقتصادی و حرفه‌ای در مثنوی معنوی

ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای	
مؤلفه‌ها	مصادیق
حفظ و توسعه ثروت	ایات (1157 تا 1166، دفتر چهارم، ص 840)؛ ایات (2318 تا 2324، دفتر ششم، ص 1412)؛

ایات (1157 تا 1166، دفتر چهارم، ص 840)؛ ایات (183 تا 186، دفتر اول، ص 14)؛	اقتصاد و معیشت
ایات (2612 تا 2801، دفتر دوم، ص 417)؛	پرهیز از بطالت و بیکاری
ایات (2397 تا 2401، دفتر پنجم، ص 1151)	پرهیز از اسراف و تبذیر
ایات (1623 تا 1656، دفتر اول، ص 105)؛ ایات (679 تا 689، دفتر چهارم، ص 811)؛ ایات (2382 تا 2387، دفتر پنجم، ص 1149)؛	درآمد و کسب حلال

ساحت تربیت علمی و فناوری

ساحت تربیت علمی و فناوری بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به کسب شایستگی‌ها (صفات و توانمندی‌ها و مهارت‌ها) می‌است که متریان را در شناخت و بهره‌گیری و توسعه‌ی نتایج تجارب متراکم بشری در عرصه‌ی علم و فناوری یاری کند تا بر اساس آن متریان قادر شوند، با عنایت به تغییرات و تحولات آینده، نسبت به جهان هستی (نگاه آیه‌ای به هستی) و استفاده و تصرف مسئولانه در طبیعت (نگاه ابزاری)، پیشنی ارزشمدار کسب کنند. ترکیب نگاه آیه‌ای و ابزاری سبب تصرف مسئولانه در طبیعت منجر خواهد شد که می‌تواند به راهبردی اساسی در نگاه انسان به طبیعت و حفظ و مراقبت از آن بینجامد؛ لذا این ساحت از تربیت، ناظر به رشد توانمندی افراد جامعه در راستای فهم و درک دانش‌های پایه و عمومی برای بهبود کیفیت زندگی است (سند تحول بنیادین، 1390، ص 311). در مثنوی معنوی نیز تاکید زیادی بر این ساحت شده است. یکی از مولفه‌های ساحت تربیت علمی و فناورانه، حقیقت‌جویی است.

به عنوان نمونه در بیان تلفیق علم و عمل می‌گوید:

پس پیمبر گفت: بهر این طریق
باوفاتر از عمل نبود رفیق
گر بود نیکو، ابد یارت شود
ور بود بد، در لحد مارت شود
(دفتر پنجم، ایات 1052-1051، ص 1067).

مولانا پیرامون علم و تفکر علمی می‌گوید:

علم چون بر دل زند یاری شود   علم چون بر تن زد باری شود
گفت ایزد یحمل اسفاره   بار باشد علم کان نبود زهو
(دفتر اول ۳۴۴۵).

یا:

هم سوال از علم خیزد هم جواب   هم چنانک خار و گل از خاک و آب
هم ضلال از علم خیزد هم هدی   هم چنانک تلخ و شیرین از ندا
(دفتر چهارم، ابیات - ۳۰۱۰۳۰۱۱، ص ۹۵۰)

یافته‌های تحلیلی این ساحت تربیتی در جدول ذیل مشاهده می‌شود.

جدول ۶- مؤلفه‌ها و مصادیق ساحت تربیتی علمی و فناوری در مثنوی معنوی

ساحت تربیت علمی و فناوری	
مصادیق	مؤلفه‌ها
ابیات (78 تا 193، دفتر اول، ص 8)؛ ابیات (1034 تا 1047، دفتر اول، ص 67)؛ ابیات (1437 تا 1453، دفتر چهارم، ص 856)؛	تلفیق علم و فناوری
ابیات (1517 تا 1522، دفتر اول، ص 98)؛ ابیات (1051 تا 1055، دفتر پنجم، ص 1067)	تلفیق و هماهنگی علم و دین
ابیات (244 تا 324، دفتر دوم، ص 277)؛ ابیات (2573 تا 2658، دفتر سوم، ص 636)؛ ابیات (249 تا 289، دفتر اول، ص 19)؛ ابیات (1611 تا 1622، دفتر اول، ص 105)؛	تفکر علمی و منطقی
ابیات (3146 تا 3184، ص 449)؛ ابیات (1886 تا 1920،	تحول در دانش

دفتر اول، ص 122)؛	
ایات (1437 تا 1453، دفتر چهارم، ص 856)؛ ایات (395 تا 398، دفتر پنجم، ص 1028)؛ ایات (1051 تا 1055، دفتر پنجم، ص 1067)	تلفیق و هماهنگی علم و عمل
ایات (2222 تا 2255، دفتر دوم، ص 394)؛ ایات (1261 تا 1407، دفتر سوم، ص 560)؛ ایات (522 تا 530، دفتر چهارم، ص 801-802).	حقیقت جویی

بحث و نتیجه گیری

رسالت و وجودی متون دینی و اسلامی، راهنمایی بشر به سوی سعادت بوده است. لذا استفاده از این متون در نظام تعلیم و تربیت مهمی جوامع بهخصوص جوامع اسلامی، الزامی به نظر می‌رسد. از آنجا که سند تحول بنیادین برای ایجاد تحولی شگرف در نظام تعلیم و تربیت کشور تدوین شده است، بهره‌گیری از آموزه‌های متون دینی و اسلامی از جمله مثنوی معنوی در آن، متضمن نائل آمدن به کمال انسانی در همهی ابعاد وجودی خواهد بود؛ بدین منظور در این پژوهش هر کدام از ساحت‌های شش‌گانهی سند تحول بنیادین بر مبنای مثنوی معنوی مولانا تحلیل شده است. ساحت تربیت اعتقادی - عبادی و اخلاقی، ناظر به خودشناسی و معرفت نسبت به خداوند متعال، معاد، نبوت و پذیرش ولایت رهبران دینی و پیروی از ایشان است (سند تحول بنیادین، 1390، ص 299). در بررسی این ساحت تربیتی، 43 مؤلفه تبیین شد و برای هر کدام مصادیقی مستنداً استخراج گردید. این نتیجه با یافته‌های بیجنوند و باقری (1391) همخوانی دارد. ایشان نیز در پژوهش خود مؤلفه‌هایی از جمله خدامحوری، خودشناسی، عدالت محوری، توکل بر خدا، دعا و استعانت از خدا،... را برای عبودیت تبیین کرده‌اند.

ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی، ساحت تربیتی دیگری بوده که ناظر به کسب شایستگی‌هایی است که متریان را قادر می‌سازد تا شهروندانی فعال و آگاه باشند و در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی مشارکت کنند (سند تحول بنیادین، 1390، صص 302-303). در بررسی این ساحت تربیتی نیز

15 مؤلفه همراه با مصادیق مستند تبیین شد. این نتیجه نیز با یافته‌های بیجنوند (1389) هم‌خوانی دارد زیرا وی نیز در پژوهش خود مؤلفه‌هایی از جمله مردم‌سالاری، قانونمندی، شایسته‌سالاری، احترام و محبت، مسئولیت‌پذیری، حفظ شأن انسانی، وفای به عهد، نظارت و پاسخگویی،... را برای تربیت مدنی تبیین نموده است.

از دیگر ساحت‌های تربیتی، ساحت تربیت زیستی و بدنی است که ناظر به حفظ و ارتقای سلامت و رعایت بهداشت جسمی و روانی متریان در قبال خود و دیگران، تقویت قوای جسمی و روانی، مبارزه با عوامل ضعف و بیماری، حفاظت از محیط زیست و احترام به طبیعت می‌باشد (سند تحول بنیادین، 1390، ص 305). در بررسی این ساحت تربیتی هم 4 مؤلفه تبیین شد و به مصادیق هر یک نیز اشاره گردید.

ساحت تربیتی زیباییشناختی و هنری، ناظر به رشد قوهی خیال و پرورش عواطف، احساسات و ذوق زیبایی‌شناختی متریان است (سند تحول بنیادین، 1390، ص 307). در تحلیل این ساحت تربیتی نیز 10 مؤلفه تبیین و برای هر کدام مصادیقی ذکر گردید.

ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، ناظر به رشد تواناییهای متریان در تدبیر امر معاش و تلاش اقتصادی و حرفه‌ای است (سند تحول بنیادین، 1390، ص 309). این ساحت تربیتی نیز تحلیل شد و 7 مؤلفه برای آن تبیین شد و برای هر کدام مصادیقی بیان گردید.

ساحت تربیت علمی و فناوری نیز ناظر به رشد توانمندی افراد جامعه در راستای فهم و درک دانش‌های پایه و عمومی برای بهبود کیفیت زندگی است (سند تحول بنیادین، 1390، ص 311). در بررسی و تحلیل این ساحت تربیتی 6 مؤلفه تبیین شد که هر کدام با مصادیق مربوط به خود مستند شدند. از آنجا که تفکر و انواع آن، بخش مهمی از این ساحت تربیتی است، یافته‌های این ساحت تربیتی با یافته‌های پژوهش‌های بیجنوند (1390)، بیجنوند و همکاران (1391)، رهنما، میرزامحمدی و بیجنوند (1392) هم‌خوانی دارد. ایشان نیز در پژوهش‌های خود مؤلفه‌هایی از جمله قضاوت با معیار روشن و پرهیز از تعجیل در قضاوت، استدلال در امور، حقیقتجویی، بررسی مسائل از زوایای مختلف، دوری از اغراض شخصی، شفافسازی و عینیت‌گرایی در امور، انعطاف

پذیری در عقاید، شک گرایي معقول (تردید سازنده)، احترام قائل شدن برای سایر دیدگاه‌ها، کنجکاوی را برای تفکر انتقادی تبیین نموده‌اند.

همانطور که ملاحظه می‌شود مثنوی معنوی سرشار از مباحثی است که کل وجود انسان را مورد خطاب قرار داده و تربیت همه جانبه‌ی او را شامل می‌شود و هیچ جنبه‌ای از وجود او را فروگذار نمی‌شود. منبعی این چنین ارزشمند باید در بطن فرایند تعلیم و تربیت و بالاخص اسناد بنیادی نظام تعلیم و تربیت که زمینه‌ساز تحولی عظیم در کل جامعه می‌باشند، گنجانده شده و از رهنمودهای آن برای پرثمر نمودن تحولات آموزشی بهره برده شود. لذا پژوهش‌هایی مانند پژوهش حاضر می‌تواند برای غنیت ساختن اسناد بنیادی تعلیم و تربیت بر مبنای متون دینی و اسلامی یاریرسان باشد.

منابع

- بیجنوند، فرامرز، (1389)، تبیین مولفه‌ها و مصادیق تربیت مدنی از منظر نهج‌البلاغه، همایش ملی سیره علوی (بازشناسی اخلاق اجتماعی در سیره علوی)، لرستان، ص.ص. 1-19.
- ترکاشوند، سینا، (1392)، بررسی و نقد مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. چکیده مقالات چهارمین همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران (ص.ص. 624-627). مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- خدادادی، لعی و کلانتری، ابراهیم و رضازاده، زهرا، (1394)، عوامل موثر در روابط انسانی مبتنی بر محبت از منظر جلال‌الدین مولوی در مثنوی معنوی، فصلنامه تخصصی سبکشناسی نظم و نثر فارسی، سال هشتم، شماره دوم. ص.ص. 205-224.
- زمانی، کریم، (1391)، شرح جامع مثنوی معنوی (دفتر اول). تهران: انتشارات اطلاعات.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، (1390)، تهران. دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
- شریعتمداری، علی، (1386)، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، چاپ سی و دوم، انتشارات امیرکبیر، تهران.

- شعاری نژاد، علی اکبر، (1376)، فلسفه آموزش و پرورش، انتشارات امیرکبیر، تهران، چاپ چهارم.
- مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، (1390)، تهران، دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
- مطهری، مرتضی، (1371)، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: صدرا.
- معین، محمد، (1389)، فرهنگ فارسی. تهران: بهزاد.
- مولوی، جلال‌الدین محمد، (1396)، مثنوی معنوی (جلد ۱ و ۲). به تصحیح و مقدمه محمدعلی موحد، تهران: انتشارات هرمس.
- ناصری تازه شهری، ناصر، ترکشوند، سینا و محمدی پویا، فرامرزی، (1395)، تحلیل محتوای منطق الطیر بر اساس ساحت‌های شش‌گانه تربیتی، پژوهشنامه ادبیات تعلیمی، سال هشتم، شماره سی و یکم، ص. ص. 187-212.
- Almond. G. A. and Verba. S. (1963). The civic culture. Prinston university press. New Jersey.
- Chambliss. J. J. (1996). Philosophy of education an encyclopedia. Garland Publisher, New York